

UDK: 811.163.42'242:81'233:159.922.7-055.2:159.923.2-055.76

Prethodno znanstveno priopćenje
Prihvaćen za tisak: 21. svibnja 2007.

Razvoj izražavanja identiteta u blizanačkome govoru

Višnja Josipović-Smojver

Zagreb

Ovaj rad na prikupljenoj govornoj građi para jednojajčanih blizanki ontogenetski promatra izražavanje identiteta od najranijega razdoblja do završetka predškolske dobi. Utvrđuju se četiri faze u jezičnome razvoju dviju blizankinja, izvornih govornica hrvatskoga jezika. U prvoj se fazi vlastiti identitet doživljava (i) kao dio identiteta blizanačkoga para (Emanina). U drugoj se fazi osobni identiteti izdvajaju iz para, tj. pojavljuju se imena kao osobni identiteti (Ema i Nina). U trećoj se fazi pojavljuju osobne zamjenice jezično odražavajući pojavu pojedinačnih identiteta (ja). U četvrtoj su fazi ispitanice posve ovladavale izražavanjem identiteta na jezičnoj razini. No ima pokazatelja da na razini poimanja identiteta još nisu posve u skladu s očekivanjima jezika odraslih. Promatrane ispitanice, iako jednojajčane, pokazuju male razlike u jezičnome razvoju, općenito i u odnosu na izražavanje identiteta pa se može smatrati da i ovaj rad podupire tvrdnju da su društveni utjecaji na jezik blizanaca važniji od bioloških.¹

0. Uvod

U lingvističkoj literaturi o blizanačkome govoru blizanačka situacija (engl. *the twin situation*) ustaljen je izraz. Podrazumijeva sve posebnosti vezane uz okolnosti u kojima blizanci odrastaju i usvajaju jezik i po kojima se razlikuju od jedanaca, tj. djece koja nisu rođena kao blizanci. U tome je smislu blizanačka situacija poseban slučaj obiteljskoga okružja s više djece u kojemu nema dobne razlike među djecom (Reznick 1997).

U blizanačkoj situaciji posebnu podskupinu čine jednojajčani blizanci koji u najvećoj mogućoj mjeri dijele i genetska obilježja. Uslijed posebnosti

¹Autorica zahvaljuje dvama anonimnim recenzentima na primjedbama kojima su sadržajem, ali i opsegom znatno poboljšali ovaj rad.

proizašlih iz blizanačke situacije i ‘genetske situacije’ jednojajčani su ispitanici posebno zanimljiv predmet istraživanja u vezi s njihovim identitetom. Ovaj rad počiva na proučavanju slučaja (engl. *case study*, katkad nazivanim i studijom slučaja) jezika dviju jednojajčanih blizankinja, izvornih govornica hrvatskoga jezika. U središtu je pozornosti razvoj njihova izražavanja i doživljavanja vlastitoga identiteta. Treba naglasiti da je tema izražavanja vlastitoga identiteta u blizanačkim parovima općenito slabo obrađena i za druge jezike. U radu će se kronološkim redosljedom prikazati četiri uočene faze kod hrvatskoga blizanačkoga para u izražavanju vlastitoga identiteta. Podatci o ispitanicama uspoređivat će se s pojedinim prosječnim obilježjima. Jasno je da raspon u pojedinačnim slučajevima može biti i veći, tako npr. M. Devine (1991) navodi da djeca u razdoblju od 2:9 do 2:11 znaju ne samo ime, nego i prezime.

Obilježja blizanačkoga jezika

U proučavana obilježja blizanačkoga jezika na koja će se vrlo kratko osvrnuti u ovome radu pripadaju kasniji jezični razvoj, usmjereni govor i blizanački tajnoviti jezik.

Kasniji jezični razvoj - Podatci o zaostajanju blizanačkoga jezika u odnosu na jezik *jednanačkoga* potječu iz opsežnih studija dvojice autora u prvoj polovici prošloga stoljeća. Jednanac je dijete koje je rođeno samo (engl. *singleton*), nije nužno jedinac, može imati braću ili sestre, ali oni nisu iste dobi kao ono. E. J. Day (1932) proučio je govor blizanaca od druge do pete, a E. A. Davis (1937) od pete do devete godine. Usporedili su ih s mjerama dječjega razvoja jednanaca poput duljine rečenica i broja različitih gramatičkih kategorija u njoj. Autori su zaključili da blizanci jezično zaostaju (u prosjeku i do 25 mjeseci) za *jednancima*, ali da se taj zaostatak izjednačuje s devet i pol godina, nestaje bar u nekim obilježjima. Zbog nekih metodoloških propusta u tim utjecajnim istraživanjima, ali i zbog potrebe za provjerom navedenih tvrdnji, tom su se temom bavili i mnogi drugi istraživači. Novija su istraživanja uz postojeće otkrila i razlike poput manje količine govora usmjerenoga majci, siromašnijega rječnika te sustavan otprilike šestomjesečni zaostatak u dobi od četiri godine (Mittler 1970). Međutim, pokazalo se da su ta obilježja značajno ovisnija o porođajnoj težini (čini se da niža od normale općenito nepovoljno utječe na jezik) i dobi kada se pojavila prva riječ (s granicom od 18 mjeseci, nakon koje nepovoljno utječe na jezik). Iako su neka druga istraživanja pokazala blaga kašnjenja i slabije rezultate kod blizanaca vezanih uz školskih uspjeh koji se osniva na verbalnim sposobnostima, mnogi istraživači blizanačkoga jezika smatraju da zaostatak nije biološki, nego društveno i okolinski uvjetovan. Nekoliko je istraživanja pokazalo da su blizanci izloženi manjoj količini izravnoga govo-

ra i razgovora s roditeljima. S. Savić (1980) koja je proučavala dvojke i K. McCormik s H. Dewart (1986) koje su proučavale trojke pokazale su da u pogodnim društvenim okolnostima jezični razvoj nije nužno sporiji. Dapače, postoje obilježja u kojima su blizanci i napredniji od jedanaca, npr. brzo ovladavanje zamjenicom *ja* (Savić 1980). U svojim preglednim radovima D. Crystal (1986, 1997) osim obilježja u prilog kašnjenju blizanačkoga jezičnoga razvoja do 7 ili 8 godine života (kada se više ne razlikuje od jezika ostale djece) navodi i suprotne: blizanačku veću sposobnost razgovora s odraslima i održavanju konverzacije. Smatra da bi blizanački govor trebalo promatrati u paru, posebno zbog njihova naizmjeničnoga odgovaranja odraslima. Time i on opovrgava tvrdnju da blizanačka djeca pokazuju ukupnu razvojnu zaostalost, smatra da im je jezični razvoj različit od razvoja ostale djece, kao i neki drugi istraživači (npr. Prebeg-Vilke 1991). Blizanački se jezik jednostavno određuje kao jedinstveni sustav koji imaju samo blizanci (Hayashi i Hayakawa 2004).

Usmjereni govor - S. Savić (1980) u svojim istraživanjima ističe razvijenu uporabu tzv. usmjerenoga govora kod blizanaca u usporedbi s drugom djecom. Autorica navodi da to obilježje logički proizlazi iz blizanačke jezične situacije, u kojoj sudionici diskursa (kojih je najčešće više od dvoje) obično imaju potrebu izravno osloviti onoga komu se obraćaju.

Tajnoviti jezik - Poseban, jedinstven, tajnoviti jezik vjerojatno je najpopularniji pojam povezan uz blizance. Naziva se *idioglosija*, *kriptofazija* ili *autonomni govor*. Pretpostavlja se da i do 40% blizanaca razvija svojevrsni vlastiti jezik, posebno u drugoj godini života. U nekoliko je pojedinačnih slučajeva takav jezik opisan. No D. Crystal (1997: 249) smatra da nije riječ o posve novome, izmišljenome jeziku. Za jezik poznatoga para američkih blizankinja koje su se zvale Grace i Virginia (o njima je snimljen i film *Poto i Cabenga* prema njihovim vlastitim imenima u tajnome jeziku kojim su se služile) autor navodi da je bio osnovan na engleskome, što nije bilo očito prije raščlambe zbog brzine kojom su djeca govorila i njihova osebujnoga izgovora. Sadržavao je i obilježja njemačkoga (bakinoga jezika), nekoliko gramatičkih idiosinkretizama i neke izmišljene riječi.

Neki podatci navode da se tajnoviti jezik najčešće pojavljuje u djece s nezrelim jezikom ili s jezičnim poteškoćama, posebno kad su blizanci u drugim područjima normalno razvijeni. Čak se pretpostavljalo da je on izravno odgovoran za sporiji jezični razvoj (Luria i Yudovich 1959, Zazzo 1960). C. Hayashi i K. Hayakawa (2004) zaključili su da tri čimbenika utječu na pojavu posebnoga blizanačkoga jezika: on se značajno češće pojavljuje u blizanaca koji su posve jednaki, kod onih s više neverbalne igre i kod onih sa što manje starije braće ili sestara. R. Nishihara i sur. (2006) zaključuju da blizanci u odnosu na jednance imaju slabije proizvodne sposobnosti (govor), ali jednake prijamne sposobnosti (razumijevanje). Opovrgavaju mogući loš

utjecaj blizanačkoga jezika na jezični razvoj tvrdeći upravo suprotno: on čak potiče jezične sposobnosti. Drugim riječima, iako imaju niži kvocijent društvenoga razvoja, blizanci s blizanačkim jezikom pokazuju bolje razumijevanje i govorne sposobnosti od blizanaca koji nemaju blizanački jezik. To znači da je blizancima njihov posebni jezik alternativni komunikacijski kod kao dvojezičnoj djeci.

Usvajanje hrvatskoga i blizanci

Usvajanjem hrvatskoga jezika od rođenja sustavno se bavi tek posljednjih desetak godina (Jelaska 2005: 69), a prema dostupnim podacima objavljen je samo jedan rad usredotočen na usvajanje hrvatskoga kod blizanaca (Josipović-Smojver 2003). U okviru dvaju psiholingvističkih i neuro-lingvističkih projekta: *Jezična obrada u hrvatskome* i *Usvajanje hrvatskoga u međujezičnom opisu* postoji samo prikupljena građa para blizanaca (Mavro i Lujo). Ta se građa računalnom obradom organizira u korpus hrvatskoga dječjega jezika kao dijela svjetske banke dječjeg jezika CHILDES (chil提高.psy.cmu.edu) zajedno s građom troje druge hrvatske djece (Kuvač i Palmović 2007: 32) o kojoj je objavljen nešto veći broj radova. Djeca su snimana u razdoblju od (otprilike) prve do treće godine života, dva do tri puta mjesečno (http://public.carnet.hr/labpolin/projekti_01.htm 2004).

Ispitanice i građa

U prikazanome istraživanju ispitanice su autoričine kćerke, izvorne govornice hrvatskoga jezika. One su jednojajčane blizankinje, psihofizički zdrave djevojčice kod kojih nisu uočene nikakve trajne posljedice prijevremenoga rođenja (u 36. gestacijskome tjednu). Na redovitim logopedskim ispitivanjima jezični im je razvoj uvijek bio uredan. Ema je jednu minutu starija od Nine i od prenatalnoga razdoblja nešto krupnija (rođena je s 2500, a Nina s 2060 grama). Njihovu fizičku sličnost promatrači procjenjuju nejednako, od potpune jednakosti do posvemašnje različitosti. Djevojčice su međusobno jako povezane i svaka od njih teže podnosi sestrinu ozljedu od vlastite, ali se redovito i sukobljavaju, uglavnom u vezi s igrama u kojima se sustavno poigravaju vlastitim identitetom.

Boja glasa jedino je govorno obilježje po kojemu se Ema i Nina od početka razlikuju. Ta je razlika ostala do danas i vjerojatno će ostati trajno kao njihovo razlikovno obilježje: Ema ima dubok i malo “promukao” glas. Otorinolaringološkim pregledom glasnica utvrđeno je da tomu nije uzrok nikakva patološka pojava, već je to idiosinkratičko obilježje njezina glasa. Ninu pak karakterizira tanak, piskutav glasić, po kojemu ju se moglo prepoznati od prvih dana javljanja iz kolijevke.

U literaturi je navedeno posebno obilježje blizanačkoga govora, tj. specijalizacija jednoga blizanca u govornoj vještini, a drugoga u nekome drugome području, primjerice u motorici (npr. Savić 1980). U promatranih ispitanica uočena je svojevrsna specijalizacija, a za temu ovoga rada bitno je da se ona zbiva (i) unutar samoga jezika. Blizankinje su se razlikovale po pojedinim jezičnim obilježjima od samoga početka njihova razvoja, a jezična i govorna specijalizacija znatno su očitije u njihovim igrama u četvrtoj fazi. Iako su u nekim jezičnim obilježjima vrlo slične (npr. obje su s pet i pol godina, u razmaku od dva dana savladale glas *r*, što je predstavljalo posljednju prepreku do čiste artikulacije), Nina je u cjelini jezično naprednija od Eme, bez obzira što Ema uvijek uzima dominantne uloge, uključujući i ulogu glasnogovornice u predstavljanju para. Kod Nine se svi novi oblici u pravilu nešto ranije pojave, ali zato Ema od početka govori znatno izražajnije, koristeći bogatiji prozodijski repertoar i širi raspon paralingvističkih izražajnih sredstava. Kao što je već uočeno (Josipović-Smojver 2003), ona ima izrazito bogatu mimiku i gestikulaciju, što je čak popraćeno i uočljivim varijacijama u boji glasa, a primjetljivost tih obilježja potvrđuje anegdotalna činjenica da je još u najranijoj identitetskoj fazi (*Emanina*) u obitelji prozvana Hamletom.

Najuža rodbina složna je u stavu da su blizankinje karakterom različite: Ema je *tatina*, a Nina *mamina curica*. Taj podatak može imati nekih posljedica na njihov jezični razvoj. Naime, istraživanja u drugim jezicima (na 234 para blizanaca od prijerodnoga razdoblja do 21 godine) pokazuju da ‘mamino dijete’ ranije progovara i brže usvaja jezik od ‘tatinoga djeteta’ (Moilanen i Pennanen 1997).

Jezični i govorni razvoj ispitanica prati se od samoga početka dnevnim zapisima. Od razdoblja neposredno prije njihova drugoga rođendana prestale su se bilježiti sve njihove riječi, nastavilo se bilježiti novosti na ostalim razinama. U ovome su radu obrađeni rezultati do njihovih šest i pol godina života. Za razliku od jezičnoga izražavanja identiteta, doživljavanje se identiteta promatranoga para nije posebno istraživalo. Međutim, u nekim je razdobljima dovoljno opažajnih podataka za procjenjivanje poimanja vlastitoga identiteta promatranih blizankinja pa će se promotriti u kakvu je odnosu doživljavanje identiteta prema njegovu izražavanju.

1. Početna faza: *Emanina* - zajednički identitet (1:8 – 1:9)

Djeca s godinu dana razumiju svoje ime, ali već tijekom prve godine života reagiraju na svoje ime. C. Bowen (1998) navodi da se djeca okreću i gledaju govornika u lice kad ih se zove imenom i ranije od dvanaestog mjeseca života. Primjer mogu biti dvojica dječaka (Brunner 1983) koja su s pozornošću reagirala na prozivanje njihova imena s određenom vrstom intonacije u dobi od sedam mjeseci (prema Prebeg-Vilke 1991: 42). Za razliku od pri-

manja govora, govorna proizvodnja pojavljuje se znatno kasnije, čak i više od godinu dana. U dobi od 1:7 do 1:9 mjeseci prosječno dijete govori o sebi navodeći svoje ime (M. Devine 1991: 92).

Djevojčice su svoja imena počele sporadično izgovarati u razdoblju između 1:7 i 1:8, uglavnom na poticaj nakon unosa odrasloga, npr. na pitanje poput “Tko je to napravio, ti ili Ema?”. *Ema* su s 1:7 izgovarale *Ama* jer još nisu mogle izgovarati dva različita vokala u jednoj riječi. Ime *Nina* pojavljuje se prvi put kasnije, s 1:8, u istoj fazi kad i *Emanina*.

Početnu fazu ispitanica obilježava i izražavanje identiteta blizanačkoga para kao cjeline. Djevojčice o sebi u nekim situacijama govore rabeći zajedničko ime, odnosno riječ *Emanina*. Takav način izražavanja identiteta, prvi puta zabilježen u njihovu 20. mjesecu života, dominira ovom fazom. Primjerice, na uobičajeno pitanje prolaznika *Kako se vi, curice, zovete?*, *Ema*, koja u ovakvim situacijama ima ulogu glasnogovornice para, odgovara *Emanina*. *Nina* na pitanje *Tko je razbacao igračke?* ili *Čija je ovo lopta?* daje isti odgovor: *Emanina*.

Sličan slučaj imenovanja blizanačkoga para dvojice jednojajčanih blizanaца proučavanih u kasnijoj dobi (od 2:1 do 2:10) pokazale su P. Waterman i M. Shatz (1982). Blizanci su se nazivali izmišljenom riječi *Gaga* koja se odnosila na njih kao par. Iako autorice smatraju da je ona značila ‘ja i moj brat blizanac’, moguće je da je to bilo i njihovo zajedničko ime, kao što je moguće da je *Emanina* riječ koja ispitanicama znači ‘ja i moja sestra blizankinja’.

Svijest o odvojenome identitetu

Iako izdvojena imena *Ema* i *Nina* supostoje s *Emanina*, ona se rijetko izgovaraju. U ovome kratkome razdoblju nema jasnih pokazatelja da djevojčice u govoru razlučuju vlastiti identitet od identiteta para, budući da se osobne zamjenice pojavljuju tek u njihovu 23. mjesecu, djevojčice ne oslovljavaju jedna drugu izravno, a izraz *keka* (tj. *seka*) prvi je put zabilježen kod *Nine* krajem 22. mjeseca. S druge se strane u ovoj fazi kod djevojčica jasno očituje usmjereni govor (Savić 1980) jer su djevojčice vanjske sugovornike (tj. one koji nisu dio para *Emanina*) izravno oslovljavale, npr. *mama*, *tata*, *teta*, *deda*, *Mimi* (*baka*), što znači da razlog dvojnoga imena nije ni nesposobnost usmjerenosti.

Međutim, navedeni podatci ne trebaju navesti na zaključak da *Ema* i *Nina* nisu svjesne svojih pojedinačnih identiteta. Naime, one se odazivaju svaka na svoje ime. To što u rečenicama ispitanice izravno ne izražavaju vlastiti identitet, nego umjesto njega izražavaju zajednički identitet para, vjerojatno je uzrokovano njihovim jezičnim razvojem, a ne nedostatkom potrebe da iskazuju svoj identitet. Njega ne iskazuju ni u slučajevima gdje

bi ne samo mogle, nego trebale riječima izraziti sebe kao primatelja. Tako se primjerice bilježe iskazi poput *Deda, buka!* (*Deda, daj jabuka!*) bez navođenja indirektnoga objekta. To znači da im se jezično primanje razlikuje od proizvodnje.

Znanstvenice P. Waterman i M. Shatz (1982) smatraju da su dvojica spomenutih blizanaca kasnila u uporabi osobnih imena u odnosu na kontrolnu skupinu upravo uslijed izmišljene riječi *Gaga*. Međutim, one navode da blizanci nisu pokazivali ni identitetsku zbunjenost ni stvarno zaostajanje u nazivanju imenima, nego su prolazili stupnjem imenovanja svoje blizanačkosti (za što jednanci nemaju nikakva razloga).

Unos odraslih

U odnosu na ovu fazu treba napomenuti da u stvaranju pojma bliznačkoga para na neki način zasigurno sudjeluje i jezični unos odraslih, koji u ovome ispitivanju nije praćen. Anegdotalni podatci proučavanoga slučaja govore da su se djevojčicama roditelji zajednički obraćali s *bebe* (posebno majka pri maženju ili umilnome govoru), navedeno je već i da su im se obraćali riječju *curice*. U starijoj dobi obično su im se obraćali riječju *cure*, katkad i *bebe* (što one još vole).

Kad se odrasli izravno njima obraćaju, i drugi blizanci zasigurno mogu čuti riječi poput *cure*, *curice*, *djevojčice* (ili *dečki*), svoja imena izgovorena u nizu jedno za drugim, u govoru odraslih drugima riječ *blizankinje* (ili *blizanci*). Stoga te riječi djeca mogu doživjeti kao nadređeni pojam ili kao zajedničko ime.

Pretpostavku o utjecaju unosa odraslih trebalo bi znanstveno provjeriti. No savjeti o odgoju blizanaca kako bi uspostavili vlastiti identitet neizravno potvrđuju da je moguć pretpostavljeni utjecaj spojnoga nazivanja. Roditeljima se tako preporučuje da zamjenjuju redosljed imena u zajedničkome dozivanju blizanaca, da ih često zovu odvojeno, da hvale svakoga od njih pojedinačno i pojedinačno im se obraćaju, da izravno odgovaraju onome od blizanaca koji je postavio pitanje itd.

2. Imenska faza: odvojeni identiteti Ema i Nina (1:9 – 1:10)

Sljedeća faza u izražavanju identiteta počinje u 22. mjesecu života ispitanica kada one sustavno počinju rabiti svoja pojedinačna imena, dakle s navršenih 1:9. Ova se faza stoga može nazvati imenskom fazom, odnosno fazom *Ema i Nina*.

Prosječno dijete točno odgovara kada ga se pita kako se zove (engl. *What's your name?*) u razdoblju od 1:10 do 1:11 (Devine 1991: 92), što

znači da ispitanice Ema i Nina ne kasne s točnim odgovorom ni u odnosu na jednance.

Proširenje i suženje u uporabi imena

U ovome razdoblju imena Ema i Nina djevojčice rabe na mjestu gdje se u jeziku odraslih pojavljuje zamjenica za prvu osobu, odnosno govornika, što znači da o sebi govore kao o trećoj osobi. Tako je npr. zabilježeno *Daj Ema tu!* (u značenju *Daj da ja tu sjednem!*). Ta dva imena u nepromijenjenu obliku služe djevojčicama i kao posvojni oblici. Npr. na pitanje na pitanje *Čije je ovo?* dobiven je odgovor *Nina*. Stoga se može primijetiti da su obje riječi značenjski proširene, a oblično sužene, ne samo sklonidbeno, nego i po vrsti riječi.

Supostojanje zajedničkoga i posebnih imena

Zanimljivo je uočiti supostojanje izdvojenih imena djevojčica koja dominiraju ovom fazom sa zajedničkim imenom para *Emanina* tijekom 22. mjeseca. One se njime još povremeno služe za izražavanje zajedničkog identiteta para, ali sve rjeđe. Sporadično se (vrlo rijetko, ali ipak) pojavljivalo još više od pola godine (do 2:11). I u paru jednojajčanih blizanaca koje su proučavale P. Waterman i M. Shatz (1982) uporaba osobnih imena svakoga od blizanaca postupno je istisnula uporabu zajedničkoga imena *Gaga*.

Krajem 22. mjeseca, kao što je već spomenuto, pojavljuje se riječ kojom se izražava pojam sestre blizankinje: *keka* (tj. *seka*), prvi put zabilježen kod Nine.

3. Zamjenička faza: ja (1:10 → 2:11)

Nakon imenske faze u razvoju identitetskoga izražavanja ispitanica slijedi zamjenička faza, odnosno faza *Ja*. Zamjenička se faza kod Eme i Nine uočava početkom 23. mjeseca života, dakle s navršenih 1:10. Karakterizira ju pojava prve osobne zamjenice: *ja*. M. Devine (1991:118) navodi da djeca počinju rabiti zamjenice u razdoblju od 2:1 do 2:3. To bi značilo da su ispitanice u odnosu na početak uključivanja zamjenica nešto naprednije.

Proučavajući usvajanje osobnih zamjenica i imena dvojice spomenutih identičnih blizanaca (od 2:1 do 2:10), autorice P. Waterman i M. Shatz (1982) zaključuju da je njihovo usvajanje zamjenica u skladu s normom jedanaca i da je uporaba zamjenica bila relativno neovisna o osobnim imenima svakoga od blizanaca. Osobna je zamjenica *ja* prvi put zabilježena kod Nine, u situaciji kada se odlučno opirala cijepljenju i vikala *Ja neeeću!!!* Ubrzo nakon toga i kod Eme je zabilježena prva uporaba zamjenice *ja*.

Verbalno malo naprednija (u skladu sa spomenutim istraživanjima o ranijemu i brzemu razvoju *maminoga* djeteta u blizanačkome paru), Nina je naglo prestala govoriti o sebi spominjući svoje ime. Za razliku od nje, Ema je još nekoliko mjeseci nakon toga sebe povremeno spominjala imenom. Takav način izražavanja identiteta, karakterističan za fazu *Ema i Nina*, nije odmah napustila, iako je počela rabiti zamjenice.

Opisi dječjega jezičnoga razvoja koji navode općenita obilježja da od druge godine života djetetov rječnik postaje sve veći, izgovor općenito razumljiviji, a rečenice dulje, zbog individualnih razlika daju širi raspon pojave zamjenica, od druge do treće godine, dakle od 2 do 2:11. Naime, ovladavanje zamjenicama toliko je prijelomno u djetetovu jezičnomu razvoju da nužno dulje traje.

Proučavajući pojedinačni slučaj, Y. Osima-Takane (1992) navodi da je ovladavanje zamjenicama za prvo i drugo lice kod proučavanoga dječčaka trajalo deset mjeseci.

Ovladavanje zamjenicama

Zamjenice imaju referencijalnu ulogu. Ovladavajući njima, dijete mora izdvojiti sam oblik tih riječi i ustanoviti uvjete kada je prikladno identificirati pojedince u odnosu na njihove uloge (govornik, sugovornik, treća osoba ili nesugovornik) i pravilno ih rabiti. Nije posve jasno kako to djeca čine. Naime, da bi razumjelo zamjenice, dijete treba razumjeti odnos između zamjenica i govornih uloga. Jedna od postavki o usvajanju zamjenica (Clark 1978), hipoteza o govornoj ulozi (engl. *the speech-role hypothesis*) ima znatno manje potvrda od hipoteze o osobnoj ulozi (engl. *the person-role hypothesis*) jer je velikome broju djece problem shvatiti da se zamjenice mijenjaju kako se mijenjaju govornici (Girouard, Ricard i Décarie 1997). Teškoće u ovladavanju zamjenicama proizlaze iz njihove deiktičke naravi: referent deiktika relativan je u odnosu na točku gledišta govornika, za razliku od većine drugih referentnih izraza koji su neovisni o govorniku. Prema imenskoj hipotezi (engl. *the name hypothesis*, također u Clark 1978), djeca najprije osobne zamjenice smatraju osobnim imenima. Drugim riječima, neka djeca zanemaruju promjenu gledišta nužnu za razumijevanje i uporabu zamjenica i rabe ih poput osobnih imena, što znači da ne mogu mijenjati referente ovisno o nejezičnome kontekstu. Tu su tezu različita istraživanja bar djelomično potvrdila, posebno sustavne zamjene, kada zamjenica za 1. osobu označava majku, a za 2. osobu dijete (npr. Oshima-Takane 1992). Takve zamjene W. O'Gradi (2005) smatra jednim od najprimjetljivijih dječjih značenjskih odstupanja u višerječnome razdoblju govornoga razvoja.

Zamjenice i teorije stvaranja identiteta

Iako psiholingvistička istraživanja pokazuju da je znanje osobnih zamjenica, kao i drugih riječi, razvojna jezična pojava, uporabu osobnih zamjenica poput *ja* i *ti* psihoanalitičke teorije stvaranja identiteta često smatraju vanjskim oznakama unutarnjega poimanja sebe i drugoga (Sharpless 1985). Djeca mlađa od 1:10 ili 2:0 prije nego što riješe krizu zblizavanja, odnosno aktivnoga ponašanja (engl. *rapprochement crisis*), kojemu je svojstven visok stupanj uznemirenosti uslijed odvajanja, rabe zamjenice na stereotipnan način.

Stereotipnost u uporabi zamjenica očituje se i kao vezanost uz kontekst, djeca nemaju dosljedno tumačenje značenja te riječi. Ispočetka je u govoru ispitanica Eme i Nine zamjenica *ja* nesklonjiva, a služi i kao posvojni oblik. Tako na pitanje *Čije je ovo?* odgovor glasi *Ja*, umjesto *Moje*.

Istraživanja pokazuju da na dječju uporabu zamjenica u referentnoj ulozi neposredni diskurs utječe više od svih drugih čimbenika (Campbell, Brooks i Tomasello 2000), npr. u odgovorima na preciznija pitanja poput *Što je X napravio?* (engl. *What did X do?*) djeca rabe poneke zamjenice, a gotovo ne rabe imenice, dok u odgovorima na općenitija pitanja *Što se dogodilo?* (engl. *What happened?*) češće rabe zamjenice, ali i imenice.

Psihološko razdvajanje u krizi zblizavanja uočljivije je zbog početka novoga verbalnoga procesa. Taj se proces još više pokazuje u ovladavanju zamjenicom *ja*, a onda i posvojnomo zamjenicom *moje*. (Možda se najviše ističe niječnicom *ne*.) Sve te riječi pokazuju trajnu svijest razdvajanja pojma *mi* na *ja* i *ti*, odnosno izranjanja pojma *ja* iz simbiotičkoga pojma *mi*. U skladu s tim u mjesecima koji slijede kod promatranih blizankinja dolazi do znatnoga porasta broja različitih osobnih zamjenica. Ispitanice ih počinju i sklanjati. S 2:0 pojavljuju se i posvojni oblici kao *moje*, *njegov*. Oblik *njegov* još dugo pokriva i ženski rod. Poslije se događa i obrnuto — kada je usvojen oblik *njezin*, on se rabi umjesto *njegov*. Od 2:11 redovito ispravno tvore posvojne pridjeve.

Kad djeca potpuno ovladaju zamjenicama, tj. razumiju ih na zreli način, to se znanje odražava pomoću pojmova konverzacijskih uloga, gdje prva osoba označava govornika, drugo sugovornika, a treće ostale. Oba se pogleda (psiholingvistički i psihoanalitički) mogu spojiti u tvrdnji da se u tome razvojnome stupnju povezuje izražavanje poimanja vlastitoga identiteta i identiteta druge osobe s poimanjem razgovornih uloga. Za psihoanalitičara ovladavanje osobnim zamjenicama postaje ne samo znak djetetova poštivanja samoga sebe i drugoga, nego i međuodnosa sudjelovanjem s drugima u razgovornim ulogama (Sharpless 1985). To se širi i na druga područja djetetovih sposobnosti — apstraktnost na verbalnoj razini svojstvena zamjenicama očituje se i na vizualnoj razini, usklađuje s njom: djeca

od 2:4 do 2:6 mogu sebe (i druge poznate osobe) prepoznati i imenovati kada se vide na slici (Devine 1991:134).

Prilagodljivost

U razdoblju od 2:9 do 2:11 djeca razumiju i značenje izraza poput *moj red* i *tvoj red* (engl. *my turn, your turn*, Devine 1991). Zanimljivo je primijetiti da podatci o ispitanicama u ovoj fazi uzrasta ne potvrđuju rezultate koje navodi S. Savić u spomenutom istraživanju (1980). Naime, autorica utvrđuje veći stupanj prilagodljivosti u uključivanju i isključivanju iz diskursa kod promatranih blizanaca u odnosu na drugu djecu u fazi koja kod Eme i Nine odgovara zamjениčkoj fazi. Budući da to nije nikada bio izravan predmet istraživanja u govoru promatranih ispitanica, teško je reći kakve su Ema i Nina u tome pogledu u usporedbi s djecom koja nisu blizanci. Međutim, za njih se ne može smatrati da su u visokome stupnju prilagodljive. Naprotiv, u njihovu diskursu, ne samo u ovoj fazi, nego i poslije, katkad se uočava prava ljubomorna borba za riječ. Ona se ne zbiva samo između njih dviju, nego i s drugim sugovornicima. Tako se od obje često može čuti: *Šuti, sad ja govorim!*

Poseban jezik

Za zamjениčku razvojnu jezičnu fazu ispitanica svojstvena je i tvorba izmišljenih riječi. Djevojčice se igraju da govore engleski. Njihov “*engeski*” sastoji se od niza izmišljenih riječi, koje najčešće zvuče kao ponavljane riječi nekoga nejezika. Često izmišljaju čitave pjesmice (s melodijom) na tome svome zajedničkome “jeziku”, čije su one jedine govornice. Radi ilustracije navedimo tekst njihove omiljene pjesmice na tom jeziku: “*Ejti bitl saje ku, taje gu.*” Međutim, treba naglasiti da u tome jeziku nema uočljivih tragova sintaktičkoga ustroja, već se one poigravaju tvorbom izoliranih riječi. Stoga se ne može govoriti o zasebnome jezičnom sustavu, kakav je opisan kod blizanaca. To je u skladu s tvrdnjama D. Crystala (1986: 216-217) koji za druge tajne blizanačke razgovore navodi da su jezične igre, besmislene ili s razumljivim riječima.

4. Konačna faza: ovladanost jezičnim izražavanjem identiteta (3:0 – 6:6)

Jezično su ispitanice ovladale izražavanjem identiteta kada su naučile rabiti zamjenice na prikladnim mjestima u rečenicama. Ne pojavljuje se izraz *Emanina*. Iako je ovladavanje svim oblicima i poretkom u rečenici trajalo dulje, u odnosu na izražavanje identiteta nije više bilo novosti. Blizankinje

međusobno jedna drugu zovu *seka* u međusobnoj komunikaciji. Kada jedna o drugoj govore u 3. osobi, nazivaju se *Ema*, odnosno *Nina*, katkad i *seka*.

Međutim, iako u ovoj fazi više nema izraza poput *Emanina* koji bi odražavali doživljavanje vlastitoga identiteta kao dijela blizanačkog para, još se događa da se taj blizanački par doživljava kao nerazdvojiva cjelina. To bi moglo pokazati važnost blizanačke situacije i osvijetliti razloge pojave zajedničkoga imena *Emanina* u početnoj fazi. Navodi se, s gledišta poimanja odraslih, neočekivan primjer njihova poimanja blizanačkoga para.

Djevojčice su sa šest i pol godina nabrajale tko je sve od djece njihove grupe iz male škole bio na izletu. Rekle su da ih je bilo osam. Nina je počela naglas nabrajati male izletnike brojeći na prste: “Mario (1), Matko (2), Mikela (3), *nas dvije* (4), Lucija (5)...”. Dakle, na *nas dvije* odbrojala je samo jedan prst.

I druga ih djeca katkad tako doživljavaju. Na primjer, u doba oko njihova šestoga rođendana za vrijeme jedne sesije dramske grupe voditeljica je zatražila od djece da se svrstaju u parove i plešu. Sva druga djeca plesala su u parovima, a Ema i Nina plesale su u troje s prijateljicom Veronikom. Tada je voditeljica intervenirala: “Rekla sam u parovima! Veronika, tko je tvoj par?” Na to je Veronika odgovorila: “Pa Ema i Nina!” tonom koji je implicirao da se odgovor podrazumijeva.

Specijalizacija identiteta u igri

Uz pojam identiteta pojavljuje se određena posebnost otprilike od 4. godine života ispitanica. Primjećuje se sve izraženija potreba za poigravanjem vlastitim identitetom u zajedničkoj glumi. Iako se sva djeca igraju različitih igara, zanimljivo je da se njihova igra isključivo svodi na igranje uloga u paru. Ispočetka su to bile odrasle osobe iz neposredne okoline: djed i baka, mama i tata, Heli i Žana — dvije djevojke iz susjedstva, teta Dana (dadija) i njezin suprug i slično. Što su starije, to češće glume svoje idole iz medija: skijašice Janicu Kostelić i Niku Flajs, pjevačice Severinu Vučković i Danijelu Martinović, glumicu Zrinku Cvitešić i plesača Nicolasa Quesnoita iz *Plesa sa zvijezdama*; voditeljicu, odnosno urednicu Lamiju Alečković i pjevača Jacquesa Houdeka iz *Zvijezde pjevaju*, likove iz crtanih filmova — Hlapića i Gitu (prema romanu Ivane Brlić-Mažuranić), likove iz mnogobrojnih dječjih predstava. S četiri i pol godine na vlastiti su zahtjev upisane u dječji dramski studio, gdje igraju zadane uloge koje ne biraju same, već su određene programom.

U toj je fazi jasno izražena podjela uloga unutar para. Za temu ovoga rada bitan je upravo ključ odabira uloga unutar glumljenih parova, koji je od početka potpuno jasan. Ema, koja je krupnija, očito se pokazuje i doživljava kao dominantna, “starija” sestra (makar stvarna razlika bila i

samo jednu minutu). U skladu s time glumi i dominantne ili bilo u kojemu smislu jače ili krupnije likove. U glumljenju osoba iz neposredne okoline ona je muški član para; u paru odrasle osobe i djeteta (npr. mama i beba) ona je odrasla. U igranju uloga medijski eksponiranih osoba Ema je uvijek uspješnija: ona je na skijaškome natjecanju Janica, a Nina bez protivljenja prihvaća ulogu Nike. Podjela uloga uvijek slijedi isti obrazac: podrazumijeva se da glavnu ulogu igra Ema, a sporednu Nina. Emina težnja za izražavanjem dominacije nikada, ni u jednoj ‘predstavi’ nije bila dovedena u pitanje. Nina u potpunosti prihvaća, čak i traži nedominantnu ulogu. Jedini je uzrok redovitih sukoba izbor ‘predstave’ koja će se u određenom trenutku glumiti. Takva igra može pokazivati posebnu usredotočenost na pojam para, i kada ga izvanjezična stvarnost ne nudi (npr. plesački parovi prema pojedinačnim skijašicama).

Stanje u jezičnome i govornome razvoju Eme i Nine do šest i pol godina može se sažeti na sljedeći način: na logopedskome i pedagoškome testiranju za upis u školu obje su pokazale visoku razinu jezičnoga i govornoga razvoja. Nina je i dalje verbalno malo naprednija, a Ema tu razliku nadoknađuje većom izražajnošću govora. Još traje faza poigravanja identiteom u igri, a raspodjela uloga i dalje slijedi opisani obrazac, jedino što djevojčice s novim televizijskim emisijama i novim kazališnim predstavama za djecu proširuju repertoar igara u kojima se po navedenome obrascu igraju parova.

5. Zaključak

Četiri se uočene faze u izražavanju identiteta u ovome radu temelje na proučavanju pojedinačnoga slučaja, na govoru samo jednoga para blizanki. Stoga se iznesena zapažanja ne mogu smatrati generalizacijama o blizanačkome govoru, nego tek smjernicama i poticajem za buduća istraživanja navedene teme. Opsežnija bi istraživanja mogla donijeti zanimljive znanstvene spoznaje o hrvatskome blizanačkome govoru i jezičnoj ontogenezi općenito.

No ovaj je rad pokazao da u izražavanju identiteta, koje je jednim dijelom zasigurno utemeljeno i na njihovu doživljaju, prolaze razvojno različitim putem od ostale djece. To je još jedna potvrda da jezik blizanaca treba promatrati kao jedinstvenu pojavu koja ima svoja posebna obilježja i samo se dijelom može jednostavno usporediti s govorom ostale djece.

6. Literatura

- Bowen, C. (1998) *Speech and language development in infants and young children*, <http://www.speech-language-therapy.com/devell1.htm>
Bowen, C. (1999) *Twins development and language*,
<http://www.speech-language-therapy.com/mbc.htm>

- Brunner, J. (1983) Language Development of a Garo and English-speaking Child, u E. M. Hatch, *Second Language Acquisition*, Newbury House, 54–76.
- Campbell, A., Brooks, P. i Tomasello, M. (2000) Factors affecting young children's use of pronouns as referring expressions, *Journal of Speech and Hearing Research* Dec. 43(6): 1337–49.
- Clark, E. V. (1978) From gestures to word: On the natural history of deixis in language acquisition, u J. S. Bruner i A. Garton (ur.), *Human growth and development: Wolfson College lectures 1976*, Oxford: Clarendon Press.
- Crystal, D. (1986) *Listen to Your Child*, London, Penguin.
- Crystal, D. (1991) *The Cambridge Encyclopedia of Language* (2. izd.), Cambridge University Press.
- Davis, E. A. (1937) *The development of linguistic skills in twins, singletons ad sibs, and only children from 5–10*, University of Minnesota Institute of Child Welfare, Monograph 14.
- Day, E. J. (1932) The development of language in twins: A comparison of twins and single children; The development of twins: their resemblances and differences, *Child Development* 3: 179–199, 298–316.
- Devine, M. (1991) *Baby Talk*, New York: Plenum Press.
- Ganger, J. (2003) *Twins and Language Development: An Overview*, <http://www.speechpathology.com/>
- Girouard P. C., Ricard M. i Décarie T. G. (1997) *The acquisition of personal pronouns in French-speaking and English-speaking children*, *Journal of Child Language* 24 (2): 311–26.
- Hayashi, C. i Hayakawa, K. (2004) Factors affecting the appearance of 'twin language': an original language naturally developing within twin pairs, *Environmental health and preventive medicine*, 9/3, 103–110.
<http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsidt=15949415>
http://public.carnet.hr/labpolin/projekti_01.htm
<http://www.themccalpains.com/Kenneth/Development/Milestones2.html>
<http://www.twins.org.au>
- Jelaska, Z. (2005) Usvajanje materinskoga jezika, u Jelaska i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 64–87.
- Josipović-Smojver, V. (2003) Ema, Nina i Emanina: analiza slučaja blizanačkog govora, *Govor* XX, 1–2: 169–179.
- Kuvač, J. i Palmović M. (2007) *Metodologija istraživanja dječjega jezika*, Jastrebarsko, Naklada Slap.
- Luria, A. R. i F. I. Yudovich (1971) *Speech and the development of mental processes in the child*, Baltimore: Penguin.
- McCormick, K. and Dewart, H. (1986) Three's a crowd: early language of a set of triplets, *First Language* 6: 231.
- Mittler, P. (1970) Biological and social aspects of language development in twins, *Developmental Medicine and Child Neurology* 12: 741–747.
- Moilanen, I. i Pennanen, P. (1997) "Mother's child" and "father's child" among twins. A longitudinal twin study from pregnancy to 21 years

- age, with special reference to development and psychiatric disorders, *Acta geneticae medicae et gemellologiae* (Roma) 46(4): 219–30.
- Nishihara, R., Hayakawa, K., Hattori, R. i Kobayashi, Y. (2006) ‘Twin Language’ stimulates language development in twins (Paper presented at the annual meeting of the XVth Biennial International Conference on Infant Studies,) Westin Miyako, Kyoto, Japan.
<http://www.allacademic.com/meta/p94184.index.html>
- O’Gradi, W. (2005) *How Children Learn Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oshima-Takane, Y. (1992) Analysis of pronominal errors: a case-study, *Journal of Child Language* 19 (1): 111–31.
- Prebeg-Vilke, M. (1991) *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani*, Zagreb: Školska knjiga.
- Reznick, J. S. (1997) Intelligence, language, nature, and nurture in young twinc, u R. J. Sternberg i E. L. Grigorenko (ur.) *Intelligence, Heredity, and Environment*, Cambridge University Press.
- Savić, S. (1980) *How Twins Learn to Talk*, London: Academic Press.
- Sharpless, E. A. (1985) Identity formation as reflected in the acquisition of person pronouns, *Journal of the American Psychoanalytic Association* 33(4): 861–85.
- Waterman, P. i Shatz, M. (1982) The acquisition of personal pronouns and proper names by an identical twin pair, *Journal of Speech and Hearing Research* 25 (1): 149–54.
- Zazzo, R. (1960) *Les jumeaux: Le couple et la personne*, Paris: Presses Univesitaires de France.

Expressing identity in the speech of twins

This paper is a case study of the speech of a pair of identical twins. It focuses on the developmental stages in expressing identity of two Croatian-speaking girls between the ages of 1:8 and 6:6, while briefly commenting on some other linguistic features such as those of twin language in general.

The twins are identical and yet show subtle or overt language differences: Nina’s language development shows an earlier start in several features, she leaves phases more abruptly, while Ema tends to follow her at a somewhat slower rate. Therefore this paper also supports the idea that social and environmental variables can influence the development of language in twins. Four stages are identified in the development of verbal identity:

- a) the first stage (1:8 – 1:9) in which individual identity is expressed as a part of the pair identity (Emanina);*
- b) the nominal stage (1:9 – 1:12), in which the subjects start separating their own identities from the pair (Ema-and-Nina);*
- c) the pronominal stage (1:10 → 2:11), in which the emergence of personal pronouns linguistically reflects individual identity (Ja ‘I, me’), when Nina abruptly stopped referring to herself using her own name, while Ema used*

*a naming system in parallel with the pronoun system for some months;
d) the final stage (3:0 – 6:6) in which individual, as well as speaker's identity is expressed according to the standard norms.*

Regarding their identity, clues as to the prevalence of their twin-pair identity are noticed even in the fourth stage, well after the time when pair-identity was expressed by a common name. An interesting fact is their dominant preference for playing the roles of popular pairs, which is the dominant game they play since 4:0, reflecting the need to play with identity within the pair (role playing). Their choice of roles follows a clear pattern: the 'older' Ema always chooses dominant or more successful roles, while Nina readily accepts non-dominant or less successful roles.

The paper shows that twins express their identity differently than singletons do. The development of identity and its verbal expressions do not follow the same pathway all the time, nor do understanding and production. This is another argument in favour of the claim that the language of twins should be analysed as a unique entity which could only partially be compared with the language of singletons.

Ključne riječi: blizanački govor, identitet, faze, uloga, jezični razvoj blizanaca

Key words: the speech of twins, identity, stages, role, language development in twins